

Közösség és gazdaság

Gondolatok a különszám elé

Farkas Gabriella

2016 során, a szakmai körökből érkező hírek és információk nyomán, vetődött fel bennem az a kérdés, hogy vajon a közösségi alapokon nyugvó gazdasági kezdeményezések (pl. városi vásárló körök, közösség által támogatott mezőgazdasági kezdeményezések stb.) száma tényleg ilyen látványosan növekszik-e Magyarországon, vagy csak jobban promótálják magukat, láthatóbbakká váltak ezek a kezdeményezések? Merthogy egyre több ilyen láttunk felbukkanni, s megerősödni is. S ha valóban egyre több van belőlük, mi lehet ennek az oka? Növekvő igények? A szervezés professzionalizálódása? S vajon milyen hitek, remények és realitások, esetleg félelmek veszik rá az embereket, akár vásárlóként, akár termelőként, a csatlakozásra?

Erről a viszonylag szűk elméleti mezsgyéről csak egy lépés volt a közösségi alapú gazdaságfejlesztés, helyi gazdaság, társadalmi vállalkozások jóval szélesebb mezejére jutni. 2016 novemberében, éves Közösség konferenciája keretében, a Közösségfejlesztők Egyesülete, az ELTE TáTK Humánökológia, illetve Civil és Közösségi Tanulmányok szakjával karöltve, szakmai tanácskozás szervezett *Mi az, hogy mi? – Közösségi alapú gazdaságfejlesztés jelen időben* címmel. A fenti kérdésfeltevésekből kiindulva a konferenciát az a felismerés (vagy vélekedés) hívta életre, hogy a közösség, közösségi alapú, társadalmi, fenntartható, fejlődés/fejlesztés, helyi, gazdaság, vállalkozás fogalmakról, az ebben a dimenzióban megjelenő kölcsönhatásokról, szinergiákról, lehetőségekről és szükségszerűségekről beszélnünk, gondolkoznunk kell. Elméleti és gyakorlati szinten is teendők vannak, s a többes szám első személy alá ez esetben besoroljuk szinte valamennyi társadalmi és gazdasági fejlesztő szakma képviselőit. A Parola 2017. évi 3., a *Közösség és gazdaság* címet viselő különszáma is e teendők felismerésének jegyében született.

Ha csak azt tekintjük, hogy a fenti fogalmakból hány szókapcsolatot alkothatunk, már fel is vázolunk egy több évtizedes projekt (értsd: gondolkodási, kutatási, elemzési és cselekvési terv) körvonalait. A közösségi (alapú) gazdaságfejlesztés, a közösség

által vezérelt fejlesztés, a fenntartható közösségfejlesztés, a fenntartható fejlődés, a helyi fejlesztés, a helyi gazdaság, a társadalmi vállalkozás, a közösségi vállalkozás fogalma (és még sorolhatnánk a konstrukciókat) végtelen távlatokat nyit a gondolkodásnak, és megszámlálhatatlan lehetőséget és módot ad arra, hogy egy szebb jövő érdekében tegyünk lépéseket. A sokféle fogalom és tartalom mindazonáltal, úgy tűnik, ugyanarról szól: az oly sokszor emlegetett és vágyott élhető és fenntartható világ (vagy legalább Magyarország) megteremtéséről (illetve legyünk reálisak: az ebbe az irányba tett kicsiny lépésekről).

Újat mondani e lapszám keretei között nem tudunk, azonban igyekszünk új konstellációkban végiggondolni az érintett kérdéskört, s mindenkit arra buzdítunk, hogy saját szakterületéhez igazodva maga is gondolja végig a cikkekben, illetve a sorok között felvetett kérdéseket, keressen, olvasson további anyagokat. Bizton állítjuk, hogy érdemes.

Mivel a Parola a közösségfejlesztés szakmai folyóirata, induljunk ki a közösség, illetve a közösségfejlesztés fogalmak köréből. Warren (1957-ből származó), mára már klasszikussá vált elmélete szerint „*a közösség az a társadalmi alakzat, amely az alábbi öt funkciónak felel meg:*

1. *a szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;*
2. *a gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;*
3. *társadalmi részvétel, teljesítve a társasági és társadalmi élet iránti általános igényt;*
4. *társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;*
5. *kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a fe-*

ladatokat, melyek túl nagyok ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.”¹

Az idézet önmagáért beszél, magyarázatot nem kíván. Legföljebb a homlokunk borulhat el, miközben elővesszük a képzeletbeli nagyítót, hogy ennek a definíciónak megfelelő közösséget próbáljunk találni kis hazánkban. Mindazonáltal rögzítsük magunk számára azt a gondolatot, hogy szociológiai értelemben valódi közösség csakis ott létezhet, ahol létezik a „hely” (legalább valamilyen szintű) gazdasági autonómiája.

Személyes tapasztalataink alapján tudjuk, hogy üres gyomorral hajlamosak vagyunk más döntéseket hozni, mint jóleső jóllakottságban. Különösen igaz ez, ha a gyomrunk rendszerint üres, pláne, ha gyermekünké az. A fent hivatkozott Közösség konferencia egyik előadásából² megtudhattuk, hogy már Arisztotelész (és az ő nyomán Wilhelm Röpké) is úgy vélte, hogy „csak olyan társadalomban lehetséges demokrácia, ahol az emberek túlnyomó része rendelkezik elegendő anyagi, kulturális és politikai függetlenséggel (nem függ a hatalomtól, nem függ a mások vagyonától, nem függ a munkaadójától)”.³

Úgy vélem, az anyagi/gazdasági függetlenség jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Meggyőződésem, hogy a közösségfejlesztés mint szakma jövője nem kis mértékben attól is függ, hogy a helyi közösségek fenntartható gazdasági fejlesztésének elméletét és gyakorlatát mennyire tudja napi praxisának részévé tenni. Ma, Magyarországon legalábbis, a közösségi alapú gazdaságfejlesztés egy viszonylag elszigetelt és partikuláris szakterülete az általában vett közösségfejlesztésnek. A közösségfejlesztők közül kevesen rendelkeznek a helyi (a közösség szempontjából releváns helyi) gazdasági kezdeményezések fejlesztéséhez szükséges tudással és eszköztárral. Gyanúm szerint ez a terület komoly szakmai befektetések után kiált, ugyanakkor jelentős mértékű megtérülést ígér.

A tavalyi Közösség konferencián Lányi András tolmácsolásában azt is megtudhattuk Wilhelm Röpkétől⁴, hogy szerinte a sikeres civil közösségnek négy kritériuma van: (1) *a személyes képességek*

(ezeken belül kiemelkedően fontos a felháborodásra való képesség és a tisztelet)⁵, (2) *a magántulajdon* (mely emberi léptéket jelent, így a multinacionális magántulajdon semmiképpen nem ide sorolandó), (3) *a kisebb termelési és települési egység megléte* (ami evidens módon ennek szuverenitását jelenti), valamint (4) *„együttműködésre hajlandó, meggyökeresedett és szociálisan beágyazott emberek szilárd közössége”*. Nos, már ránézésre is legalább két olyan kitévelt találunk, mely kifejezetten gazdasági szempontokat tükröz, de ha belegondolunk, a személyes képességek megléte vagy hiánya, illetve az együttműködésre való képesség vagy képtelenség is nagyon erős kapcsolódást mutat a gazdasági dimenzióval (akár okként, akár következményként. Érttem ez alatt, például, a 'van – e elég erős gazdaság helyben ahhoz, hogy elegendő család megélhetését biztosítsa ahhoz, hogy legyen helyben óvoda, iskola, melyek biztosítják a helyi gazdaság fenntartásához szükséges népesség és tudás újratermelődését' gondolatmenetet.)

Azonban a helyi/közösségi gazdaság fejlesztése követelményének megfogalmazásával még nem mondtunk eleget. Nem tudok jobb szót, ezért a némileg már elcsépelet fogalmat használom: fenntartható. A fejlődés fogalmát nem használnám, részben mert a ma szokásos értelemben vett fejlődést nem tartom szükségesnek a fenntartható helyi gazdaság fogalomkörében, részben pedig mert túl messzire vezetne; azonban az, hogy az adott helyi, a közösség tagjai jó részének megélhetést nyújtó gazdaság ökológiailag⁶ fenntartható legyen, evidens követelmény (amit sajnos mégis külön hangsúlyoznunk kell).

Különszámunkba nem vettük át, de kiemelt hangsúllyal szeretném minden, a téma iránt érdeklődő olvasó figyelmébe ajánlani Sabine U O'Hara *A társadalmi sokféleség tisztelete* c. írását⁷. Az ökológiai szemléletmód alapján mozgó szerző meggyőző módon ecseteli a biológiai és a társadalmi diverzitás csökkenésének folyamatát, illetve az ezzel járó veszteségeket és veszélyeket. A biológiai sokfélesége eltűnése Földünk élővilágának (és benne persze az ember) sebezhetőségét, a társadalmi sokféleség

¹ Vercseg Ilona: Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak. 2004, Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. 9. o.

² Lányi András: *Mi az, hogy mi?*

³ Az előadás írásban megjelent: Civil Szemle, 2016/4. sz.

⁴ Wilhelm Röpké: A harmadik út. 1943, Aurora Könyvkiadó

⁵ Társak, elvek (vagy akár a természet) tisztelete, s felháborodás ezek megsértése láttán.

⁶ Írásomban szinonimaként használom a fenntartható és az ökológiailag fenntartható fogalmát.

⁷ In: Pataki György -Takács-Sánta András (szerk.): Természet és gazdaság. Ökológiai közgazdaságtan szöveggyűjtemény. 2004, Typotex Kiadó, Budapest. 75 -104. o.

(értsd: a lokális közösségek és a hozzájuk kötődő lokális gazdasági rendszerek) eltűnése társadalmi (és egyéni) sebezhetőségünket növeli. A szerző szemléletes módon ad elméleti levezetést arról, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan hogyan hagyja figyelmen kívül (számúzi saját gondolkodási és cselekvési rendszeréből) az ökológiai (környezeti, egyensúlyi stb.) szempontokat, miközben az egész rendszer alfájává és omegájává a piaci tevékenységet, illetve a piaci megtérülést teszi. Ennek a folyamatnak a konkrét, saját bőrünkön tapasztalható eredményeiről olvashatunk megrázó adatokat és összefüggéseket *Kajner Péter A közösségi gazdaságfejlesztési kezdeményezések esélyei Magyarországon* című cikkében.

Idézett cikkében O'Hara (részben más szerzőkre hivatkozva) azt állítja, hogy a biológiai sokféleség kritériumai a következők: *kontextus, részvétel, hely, határok és időbeliség*. Közösségfejlesztők számára, úgy vélem, első pillantásra is sokat mondó lista. Ha elfogadjuk azt az érvelést, hogy márpedig a biológiai és a gazdasági/társadalmi rendszerek struktúrája és működése között vannak releváns (nem konstruált) párhuzamok, anélkül, hogy a részletekben elmerülnénk, érdemes végiggondolni, hogy ezek a fogalmak mit jelentenek, milyen jelentőséggel bírnak egy helyi társadalmi és annak részeként a lokális gazdasági rendszer vonatkozásában. Mi történik, ha a kritériumok közül akár csak egy is sérül vagy hiányzik? Hogyan tudjuk ezt a kritériumrendszer párhuzamba állítani és összehangolni Röpkének a sikeres civil vagy helyi közösségekkel kapcsolatban, fentebb idézett négyes szempontrendszerével?

S hogy az elmélet mellett a praxisnak is adózunk, itt utalnék egy jóval egyszerűbb, és inkább a gyakorlat, mint az elmélet által megalapozott hármas szempontrendszerre. A Floridai Egyetem kutatói (M. E. Swisher és K. N. Monaghan)⁸ szerint egy fenntartható közösség kritériumai a következők:

Környezetileg stabil: a döntéshozatal elsődleges szempontja a népesség-növekedés és a fejlődés természeti erőforrásokra és a környezetre gyakorolt hatásainak csökkentése.

Gazdaságilag produktív: a közösség tagjai helyi tőkebefektetéseket eszközölnek, ami fenntartja a

helyi humán és természeti erőforrásokat, és megfelelő megtérülést biztosít a befektetéseknek.

Társadalmilag igazságos: Az erőforrásokhoz és a döntéshozatali folyamatokhoz való egyenlő hozzáférés elősegíti a közösség különböző szegmenseiben keletkező pozitívumok elosztását.

Ez a hármas szempontrendszer, és főként a kritériumok rövid definíciója persze számunkra nagyon amerikai, tekinthetjük azonban egyfajta ideáltípusnak. És ha ekként elfogadjuk, nem tudjuk nem észrevenni, hogy az explicit gazdasági kitétel mellett a másik két fő kritérium is fontos gazdasági jellegű szempontokat rejt (a növekedés határainak meghatározása, az erőforrásokkal való felelős gazdálkodás, a közösség bevételeinek elosztása stb.). Ismét megfogalmazhatjuk tehát azt a konklúziót, hogy amennyiben közösségfejlesztésről beszélünk, nem elég demokráciára nevelésről, állampolgári képessé tételről, helyi párbeszédéről gondolkodnunk: amennyiben hosszabb távon stabilizálódó, fenntartható közösségben gondolkodunk, nem kerülhető el a holisztikus szemléletmód alkalmazása, és az ökológiai, illetve gazdasági szempontok ismerete és figyelembe vétele. Nagy kérdés, hogy ha ezt a gondolatmenetet elfogadjuk, akkor a helyi fejlesztés – közösségfejlesztés – közösségszervezés triumvirátusban a közösségfejlesztés hogyan tudja pozícionálni magát; a kérdés megválaszolása azonban (szerencsére) nem feladata ennek az írásnak.

Az idézett amerikai írás címe: *Sustainable Community Development*. Ez a kifejezés egyre gyakrabban tűnik fel az angol nyelvű szakirodalomban, ezért el kell gondolkoznunk arról, mit is jelent valójában, jelent-e valamit valójában. Amennyiben fenntartható közösségfejlesztésnek fordítjuk, szerény véleményem szerint egy l'art pour l'art fogalommal találjuk magunkat szemben. Közösségfejlesztés-e az, ami nem fenntartható vagy legalábbis nem törekszik erre? Ebben a szókapcsolatban egyáltalán milyen jelentéstartalmat lehet a fenntartható jelző mögé gondolni? Úgy vélem, hogy mivel a fenntartható jelző értelmezése korántsem egyértelmű, a *sustainable community development* kifejezésnek kizárólag akkor van valódi, értelmezhető és értelmes tartalma, ha ökológiai szemléletű fejlesztést értünk alatta, s ekként fordítjuk. S ha ez így van, visszaérkeztünk O'Hara írásához és mondanójához. Úgy tűnik, a XXI. században minden értelmes út az ökológiai gondolatkörbe vezet...

De mi a helyzet a közösségfejlesztés háza táján? Van-e valódi tere és súlya az ökológiai (holisztikus, környezeti és gazdasági szempontokat is figyelem-

⁸ M. E. Swisher and K. N. Monaghan: Sustainable Community Development. <http://edis.ifas.ufl.edu/cd021> (Letöltve: 2017. augusztus)

be vevő) elméleti és gyakorlati tevékenységeknek? Mint említettem, személyes tapasztalataim azt mondatják velem, hogy a hazai terep (akár az elmélet, akár a gyakorlat terén), hogy úgy mondjam, sok kiaknázatlan lehetőséget rejt még. S mi a helyzet nemzetközi szinten?

Az *International Association of Community Development* (IACD), mely egy globális szakmai szervezet, az elmúlt év során, többek között a közösségfejlesztés európai hálózatának (EuCDN) 2016 áprilisában Budapesten tartott vezetőségi találkozóján, valamint a *Practice Insights* című szakmai folyóirat 6. számában behatóan foglalkozott az ENSZ 2016-ban elfogadott fenntartható fejlődés célrendszerével.⁹ Ha elolvassuk a 17 célt, nehezen tudunk nem egyetérteni velük. Mindazonáltal túl azon, hogy az egyes célok egy-kétszavas definíciójának kibontásában találhatunk hiányosságokat, közösségfejlesztői szemmel nem tudjuk nem észrevenni azt az űrt, melyet Charlie McConnell, az IACD volt elnöke, jelenleg tanácsadója és a folyóirat szerkesztője így fogalmaz meg: *„Számunkra a demokrácia egy olyan politikai kultúrát jelent, melyben mélyen beágyazottak a részvételi jogok és felelősségek. A mi szemünkkel nézve ezért abszurdnak tűnik, hogy amikor a világ országai a történelem során először összeültek, hogy megalkossák egy egyenlőbb és fenntartható jövő kialakításának forgatókönyvét, az ENSZ Fenntarthatósági Célkitűzései között nem szerepel az embereknek az az igénye és joga, hogy demokratikus módon részt vegyenek a célok megvalósításához szükséges döntések meghozatalában, a cselekvések kivitelezésében. Oka van annak, hogy nem illesztettek be egy, a demokrácia erősítéséhez és az állampolgári részvételhez kapcsolódó tizenhetedik célt. Egy ilyen cél egyszerűen nem kapta volna meg valamennyi ENSZ-tagállam támogatását.”* De akkor mit is jelent, például a 11. cél: *Fenntartható városok és közösségek?* Mit is értünk fenntartható alatt? Gazdasági fejlődés (8. cél) igen, részvétel nem? Mit szólna ehhez Arisztotelész?

De nézzünk körül az európai közösségfejlesztés saját háza táján. A szervezet 2013-14-ben dolgozta ki a közösségfejlesztés európai keretrendszerét.¹⁰

⁹ <http://www.iacdglobal.org/2017/01/25/practice-insights-6/> (Letöltve: 2017. augusztus)

¹⁰

http://www.kka.hu/_062568cf006c1954.nsf/0/e84e4d682fee8b68c1257dc20070f3cf?OpenDocument&Highlight=0,keretrendszer

Bevezető részében a dokumentum említi ugyan a környezeti és gazdasági válságot mint a közösségeket érintő, eléjük kihívásokat állító tényezőt, a célok, folyamatok, módszerek és eredmények tételes felsorolásában azonban nem találkozunk a HELYI közösség GAZDASÁGI jellegű megerősítésére vonatkozó kitételekkel vagy akár csak utalásokkal. Nagyon tiszteletreméltó kereteket állít fel a dokumentum a klasszikus értelemben vett képesség tétel, az egyéni és közösségi részvétel általános értékrendet tükröző cél- és eszközrendszerének tekintetében, hangsúlyozva az érdekvédelmi, az esélyegyenlőségi és transzparencia szempontokat, azonban nem látjuk nyomát a, mondjuk így, konzervatív vagy tradicionális, lokális közösségek ökológiai, gazdasági megerősítésére és megtartására irányuló gondolatoknak.

Mondhatnánk, a két nemzetközi dokumentum szerencsésen kiegészíti egymást: ami hiányzik az egyikből, megvan a másikban. De, sajnos, kevésbé optimista értelmezése is van ennek a jelenségnek...

S hogy tovább bonyolítsam a helyzetet, még egy szálát szövök a történetbe. Már a tavalyi konferencia szervezése kapcsán tényszerűen bebizonyosodott, hogy ha közösségi, közösségi alapú gazdaságfejlesztésről szeretnénk gondolkodni, beszélgetni, nem tudjuk kikerülni a társadalmi vállalkozások, illetve a nem közösség által kezdeményezett, de a közösség gazdasági stabilitását erősítő, többnyire felelősen gondolkozó kistelepülési polgármesterek által indított kezdeményezések kérdését. Ezen a ponton némi fogalom-, illetve definíciós zavarba botolhatunk. Mert amikor azt olvassuk, például, hogy *„A közösségi gazdaságfejlesztésben tevékenykedő szervezetek célja a helyi gazdaság fejlesztése a célcsoport attitűdváltozásán, a társadalmi kohézió fenntartásán keresztül”*¹¹, akkor felvetődik a kérdés: a közösség ebben az esetben vajon alanya vagy tárgya a helyi gazdaságfejlesztési folyamatnak? S amennyiben tárgya, helyes-e vajon közösségi folyamatról beszélni?

Ugyanakkor annak ellenére, hogy a szigorú értelemben vett közösségfejlesztői szempontrendszer a társadalmi vállalkozás fogalmát saját értelmezési keretein kívülre utasítja, s ugyanezt teszi a nem közösség által kezdeményezett lokális gazda-

¹¹ Frey Mária (szerk.): *Szociális gazdaság kézikönyv*. 2007, OFA, Budapest. Idézi: Keller Judit – Rácz Katalin – Váradi Monika Mária: *Közösségi gazdaságfejlesztés a vidéki Magyarországon*. In.: Kovács Katalin (szerk.): *Földből élők. Polarizáció a magyar vidéken*. 207. o.

sági kezdeményezésekkel, azok mégis teret követelnek maguknak a közösség fogalomkörén belül. Kajner Péter írásában (és az írás által hivatkozott több más szakirodalmi anyagban), többek között, olyan egyáltalán nem a helyi közösség által kezdeményezett, önmagát célkitűzései miatt mégis közösségiként definiáló kezdeményezésről (és az azok létrejöttét kikényszerítő körülményekről) olvashatunk, melyek szigorúan nézve nem férnek bele a közösségi gazdaságfejlesztés fogalomkörébe. De akkor hogyan értelmezzük őket, elméleti síkon mit kezdünk velük?

Hasonlóképpen: mit kezdünk azzal a jelenséggel, hogy a Községi Szociális Szövetkezet adománybolt-hálózata (ld. jelen lapszám: Németh László *Társadalmi hatásmérés eredményei a Községi Szociális Szövetkezet 2011-2016 közötti 5 évében* című írása), mely egyértelműen társadalmi vállalkozásként definiálja önmagát, olyan közösségi célokat fogalmaz meg saját maga számára és olyan közösségi módszertant használ, mely egy közösségfejlesztő programnak is becsületére válna?

Vajon egy gazdasági típusú kezdeményezés esetében hogyan nyer értelmet a közösségi jelző? Céltételezésében? A kezdeményező személyében? Módszertanában? Azt gondolom, hogy ennek

végiggondolása nem a definícióalkotás igénye miatt és nem önmagában fontos, hanem azért, hogy észrevegyük és kiaknázzuk azokat a szinergiákat, melyeket ezek a kezdeményezések és a hozzájuk kapcsolódó szakemberek, illetve közösségek létrehozhatnak vagy létrehozhatnak.

A fogalmak és definíciók mellett persze ott van a verejtékes valóság is. Benkő Fruzsina egy Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kis faluba viszi el az olvasót, s mutatja meg nekünk egy a lehetetlennel határos vállalkozás történetét, vagy legalábbis a történet elejét. Hogy is néz ki az, ha valaki a mai Magyarországon egyszer csak a fejébe veszi, hogy „másképp” fog szociális szolgáltatást nyújtani a rászorulóknak, s ennek a (helyi) gazdasági hátterét is megpróbálja kiépíteni?

farkasgabi@kkapcsolat.hu

A tematikus számhoz – a felsoroltakon kívül – szervesen kapcsolódik egy nyári közösségi ügy és esemény, a SWIMATHON 2017, amelynek közösségi és gazdasági vonatkozása is jelentős. A szám végén örömmel közöljük a megvalósítók beszámolóját. *A szerk.*

